

SBORNÍK

ČESKOSLOVENSKÉ SPOLEČNOSTI ZEMĚPISNÉ

ROČNÍK 1975 • ČÍSLO 2 • SVAZEK 80

VLASTISLAV HÄUFLER

PROF. Dr. JAROMÍR KORČÁK, DrSc., NOSITEL ŘÁDU PRÁCE, OSMDESÁTILETÝ

Vynikající český vědec, bývalý předseda Čs. společnosti zeměpisné a dnes její čestný člen, dlouholetý člen redakční rady našeho časopisu a její předseda v letech 1971—1974, senior aktivních geografů, dožívá se letos významného životního jubilea. Osmdesátiny jej zasahují v pilné vědecké práci, jak vidět již z přehledu publikační činnosti za posledních několik let.*) Se jménem Korčákovým bude vždy správné spojovat poválečný a skoro až současný rozvoj ekonomické a regionální geografie v Československu, do určité míry pak i demografie.

Jaromír Korčák, syn učitele obecné školy (12. 7. 1895) z vesnice (Vrážné, okres Svitavy) ani ne s 200 obyvateli (dnes ještě méně), absolvent reálky v jednom z nejmenších měst (Jevíčko) se střední školou, přijel v roce 1914 do Prahy studovat geografii a přírodní vědy. První světová válka však brzo znemožnila jeho univerzitní studia, k nimž se zase mohl vrátit v roce 1919. Doktorátu přírodních věd dosáhl v roce 1922 a předtím absolvoval i kurs pro službu diplomatickou a konzulární. Ve studiu v letech 1919—1922 byl žákem významných učitelů, jakými byli V. Dvorský a J. V. Daneš, L. Niederle a J. Matiegka, vedle nich dalších významných přírodovědců a geografů, filosofů a historiků. V roce 1923 byl navíc na půlroční stáži u J. Cvijiče na univerzitě v Bělehradě.

Potom nastoupil jako referent pro populační statistiku ve Státním úřadě statistickém v Praze. Pracoval tam více než 20 let. Zasluhou svého nadání, pracovitosti a vlivem zakladatele české demografie A. Boháče dále rozšířil svou erudici.

První významná Korčáková práce byla věnována otázce vyliďňování jižních Čech (1922) a svou přednáškou na toto téma upoutal účastníky posledního geografického sjezdu v Českých Budějovicích. Značná část Korčákovy vědecké tvorby z období raného i pozdějšího (1947) byla věnována problémům *demografickým*. Pomáhal organizovat sčítání lidu roku 1930 a vytěžil velmi mnoho z jeho výsledků. Myslím, že nejlépe vystihl koncepci této jeho aktivity V. V. Pokšíševskij (1974) konstatující, že budoval demografické základy geografie obyvatelstva. V pojetí národa vytvořil Korčák vlastní teorii, přírodově-

*) V článku neopakují hodnocení a údaje uveřejněné ve Sborníku ČSSZ r. 1965 (V. Häufler, s. 103—111) a r. 1970 (týž a J. Rubín, s. 265—267) u příležitosti jubiliantových sedmdesátin a pětasedmdesátin. Všechny tvoří jeden celek, ale ani ten nelze považovat za vyčerpávající hodnocení životního díla předního československého geografa v období socialistického státu, po roce 1945.

deckým přístupem, zdůrazněním objektivních znaků národa, území, populační základny. Nez důraznil sice dostatečně úlohu výroby, ale přesto se z našich vědců nejvíce přiblížil marxistickému pojetí této otázky. Originální je Korčákova studie o počtu předků na našem území na základě superpoziční teorie. Někteří geografové se domnívají, že nejdůležitější tematický okruh Korčákovy vědecké činnosti lze vidět v *politické geografii*. Nesdílím tento názor; jen za dvou předpokladů nejsou daleko od pravdy. Když myslí na jeho nejpłodnější období, třicátá a čtyřicátá léta a na vlastní geografii, nikoli demografii, kde je v této době Korčákův přínos kardinální.

Teoretické názory V. Lásky inspirovaly Korčáka (podle vlastního vyjádření) už v třicátých letech k použití statistiky, které vázal na vymezení geografických jednotek. Kolektivní populační celky vnitřně homogenní zkoumá biologie a demografie a podstatou jejich intenzity je genetická blízkost, vnitřní podobnost. Kolektivní celky heterogenní představují související jevy různých druhů.

Byl to Korčák a zdá se mi, že to nemohl být nikdo jiný, kdo poznal zákonitosti vnitřní struktury heterogenního celku na principech geografie, kdo postřehl, že jevům geografickým je vlastní statistické rozložení krajně nesouměrné, že krajně asymetrická křivka je výrazem rozmanitosti Země. Dospěl ke správnému hodnocení významu tzv. normálního rozložení ve světě vnější reality.

K studiu *variálních řad* v geografii (1939, 1941) se vždy znovu vracel (1967, 1973). Zdůrazňuje, že jejich vědecká hodnota závisí na správném vymezení sledovaných jednotek a že naopak jejich nesprávné vymezení se projeví na tvaru variační (nebo regresní) křivky. Na řadě konkrétních příkladů ukázal, že z tvaru variační křivky se dá usuzovat na rozlišení statistických typů, na stupeň geografické závislosti sledovaného jevu i na jeho vývojové stadium.

Korčáka můžeme také nazvat průkopníkem *rajonizace* (regionalizace) v geografii, které věnoval řadu svých prací od roku 1934 počínaje. Za buržoazní republiky navrhl a zdůvodnil několikeré členění státního území na kraje, pro potřeby statistiky i administrativy. Na tzv. 1. vědecké konferenci ekonomické geografie r. 1956 (zveřejněno r. 1958) vystoupil s úvodním referátem k otázkám rajonizace, který později (1965) hodnotí M. Blažek a M. Macka, že „významně ovlivnil práce mladších pracovníků, kterým chyběl potřebný přehled a znalosti rozsáhlé literatury“.

V *regionální geografii* se Korčák uplatnil také mimořádně významně, zejména v teorii této uznávané „nejgeografičtější“ geografické disciplíny. K jeho referátu na tzv. pracovní konferenci vědeckých pracovníků geografie r. 1953 (zveřejněn 1954) se diskutující k otázkám regionální geografie vraceli i dnes, po více než 20 letech.

Vysokoškolským učitelem se Korčák stal až v roce 1946, kdy byl jmenován mimořádným profesorem nové Vysoké školy politické a sociální, která byla předchůdcem Vysoké školy ekonomické (od r. 1953).

S Karlovou universitou resp. její přírodovědeckou fakultou, odkud odešel jako absolvent r. 1922, udržoval styky, výhodné jistě i pro ni. Vrátil se sem po válce, přednášel demografii pro antropology a habilitoval se z demografie. Na základě práce o vzestupu plodnosti v Českých zemích (1947). Toto vynikající dílo museli ocenit i ekonomičtí geografové, třebaže — přízně — je méně geografické než jeho demografická díla jiná. Profesori Geografického ústavu UK v prvních letech poválečných nepostihli, jakým přínosem by bylo získat Korčáka alespoň jako externího docenta, který měl své vynikající postavení ve Státním úřadě statistickém a později svou stolicí geografie na nově zřízené vysoké škole.

A tak se stal externím docentem demografie při Antropologickém ústavu (prof. dr. J. Malý), který se ostatně po většinu doby své existence nazýval Ústavem pro antropologii a demografii. Poznamenávám, že od té doby se demografie velmi rozvinula, přednáší se na Vysoké škole ekonomické a na některých jiných (filozofická fakulta); docentura demografie zůstala i na přírodovědecké fakultě UK, v současné době nikoli při katedře antropologie, ale na katedře ekonomické a regionální geografie.

Osobně jsem poznal Korčáka až v době jeho externí docentury na UK a jako profesora jiné školy, poprvé, když jsem mu jako mladý asistent Geografického ústavu půjčoval, tuším, Atlas RČS 1935. Byl to skromný a milý pán, vypadal starší než byl, ale ne o tolik, o kolik zase dnes vypadá mladší. Asi tři — čtyři jeho práce jsem četl značně dříve, kdy jsem teprve toužil po vysokoškolském studiu a — při omezených možnostech koncem války — pátral po ekonomicko-geografické literatuře. Viděl jsem, že Korčák má úplně jiný přístup k stejné problematice než jiní geografové, že se jeho práce těžko čtou, ale zato nutí k přemýšlení a novému studiu. V roce 1950 si mne už Korčák pozval na výpomoc při zkouškách na VŠPHV a poznal jsem, jak nadměrné tam byly pedagogické povinnosti jeho a mladších spolupracovníků.

V roce 1951 byl Korčák na žádost přírodovědecké fakulty UK sem kmenově převeden — na tehdy jednotnou katedru geografie (pokračovatele Geografického ústavu UK), jako profesor ekonomické a regionální geografie. A zde opět našel prostředí, které mu dovolilo plně rozvinout vědeckou práci, podle potřeb rozvoje ekonomické geografie a výchovy nových vědeckých učitelských kádrů. Práce na vysoké škole má pro vědce přitažlivost jak v kontaktech s mladými lidmi (nositeli nových myšlenek), tak ve větší autonomii při volbě výzkumné tematiky než kdekoli jinde. Ale je také spojena s velkými povinnostmi administrativními (Korčák byl vedoucím katedry v l. 1952--1960) a jinými, mimoto se jí přiči — tak přitažlivá — úzká specializace vědecká. Korčák výhody správně využil — ve prospěch naší vědy, nevýhody překonával za pomoci dobrého a rozšiřujícího se kolektivu mladých geografů a technických sil.

Až i mezinárodní pozornost upoutaly zejména jeho nové práce z *geografie a kartografie obyvatelstva* a další, obohacující i teorii statistiky. Navrhoval — v souvislosti s úsilím o kvantitativní vyjádření — nové metody kartografického znázorňování měst, zejména velkých (1955, 1957). Nakonec (1960) zkouší uvést do značky velkého města hustotu zalidnění, rozlišující jádro a periferii. Vypracoval i originální metodu pro kartografické znázornění rozdvojených jevů (obyvatelstvo venkova a měst) při které — na rozdíl od dosavadní metody — se oba soubory charakterizují stejným způsobem, i když na úkor obrazu geografického (1964). Jindy (1965) se zamýšlí nad širším teoretickým významem *dasymetrického profilu*, tohoto v podstatě geografického pojetí kartesiánské soustavy souřadnic, ve které není osa *x* rozlišena v posloupnosti číselné, ale geografické. Jakožto prostředek snadné kvantitativní charakteristiky geografického rozložení použil statistického pojmu *medián* (1960, 1962). Tato metoda, při níž se sledovaná oblast pokládá za statistický soubor, ujímá se i v zahraničí.

Jako vysokoškolský učitel cítil Korčák povinnost rozpracovat např. i *geografii průmyslu*, zaostávající a při tom tolik potřebnou disciplínu. Je škoda, že se nedostal k souhrnnému zpracování svých cenných přednášek o geografii průmyslu. A tak nejrozsáhlejší prací této tematiky zůstávají kapitoly 10 a 11 (celkem 70 str.) v *Zeměpisu Československa* (1960).

V období těsně před rokem 1970 věnoval Korčák zvláštní pozornost problému *geografické jednotky*, a to jednotky regionální. Vyšel z teoretického postulátu, že

stejněměrné pojetí jednotek různého řádu je podmínkou nejen správného geografického srovnávání, ale také zkoumání stochastické závislosti. Regionální jednotky pokládá za výsledek ekonomické diferenciace, jejíž základní příčinou jsou geografické rozdíly stabilizované a umocněné sociálně-ekonomickou integrací. Tato autorova koncepce vyúsťuje do nově propracované *teorie národa*, doložené konkrétně pro celou oblast smíšeného pralesa v Evropě, jakožto oblasti s nejlepšími podmínkami pro pravěké zemědělství. Národ je regionální jednotkou nejvyššího řádu, která se vytvořila tisíciletým trváním zemědělské populace doplňované občasnými migracemi zvenčí a integrované feudálním státem. Většina takových primárních jednotek sice ztratila v dalším historickém vývoji svůj politický význam, ale tím se nemění jejich význam pro vědeckou klasifikaci lidstva.

Nedávno vyšla z pera Korčákova — skoro osmdesátiletého „dúchodce“ — kniha *Geografie obyvatelstva ve statistické syntéze* (1973). Kdyby byla napsána v některém světovém jazyku, proslavila by svého autora. Možno říci, že obsahuje umocněné résumé jeho životního díla v geografii a demografii, zvláště jeho úsilí vyjádřit v geografii obyvatelstva kvantitativní stránku jevů a procesů. Korčák, jistě a uznávaně nejpovolanejší v příslušné oblasti, i touto prací znovu přesvědčil, jak velké rezervy máme v k l a s i c k ý c h kvantitativních metodách, např. v analýze dynamiky proporcí, nebo řádu rozdělení četnosti, v jednoduchých korelacích apod. Jemu bylo a je naprosto cizí jen efektní používání složitějších matematických přístupů, stejně jako mnohomluvnost, u jiných nahrazující suverénní zvládnutí problémů. Zajisté by bylo snadnější napsat knihu o geografii obyvatelstva několikánásobně rozsáhlejší, než učinil Korčák; i tak dokázal své mistrovství. Tuto knihu přivítali geografové u nás i v zahraničí. V. V. Pokšiševskij v *Izvěstijich AN SSR* (1974) přítom o autorovi píše „Metodologické pozice Korčákovy jsou plně marxistické“ a dále „Mnohé jeho ideje jsou blízké současným pracem, provedeným v SSSR. Proto je i pro pokrok naší vědy důležité seznámit se s pracemi J. Korčáka“ (s. 133).

Českoslovenští geografové, pracoviště na Universitě Karlově, naše Společnost a redakce Sborníku, blahopřejí prof. dr. Jaromírovi Korčákovi, DrSc., k osmdesátinám a životnímu dílu. Přejeme mu znovu dobré zdraví, aby podporován svojí oddanou chotí žil dlouhá léta spokojeného života a sledoval rozvoj naší geografické vědy a celého socialistického Československa.

Seznam hlavních prací prof. Korčáka z let 1971—1974

Příspěvek českých geografů k rozvoji socialistické ekonomiky. Sborník ČSSZ 76: 165—170, Praha 1971.

Economic Consequences of Contemporary Urbanization. Citizen and City in the Year 2000, str. 101—105, Europ, Cultural Foundation, Deventer, 1971.

Régularité de la distribution géographique. *Geographica Helvetica*, 26, str. 12—14, Zürich 1971.

Classification des régions sous-développées. *Studia geographica* 20, str. 31—39, Brno 1971.

Rozvoj čs. geografie v mezisjezdovém období. In: *Problemy geografického výzkumu*, SAV, str. 13—18, Bratislava 1971.

Ekonomická klasifikace velkoměst. *Acta Univ. Carol.*, Geogr. 1—2, str. 25—27, Praha 1971. Populační vývoj jižních Čech. Sborník ČSSZ 77:29—36, Praha 1972.

Courbe dasymétrique de la Population. Sborník ČSSZ 77:188—192, Praha 1972.

Vymezování regionů a jejich typizace. *Demografie*, 14:324—328, Praha 1972.

Základní jednotka demografie. *Statistika a demografie*, IX:7—14, Praha 1972.

Geografie obyvatelstva ve statistické syntéze. *Univerzita Karlova*, s. 144, Praha 1973.

Verstädterung und Fruchtbarkeit der Bevölkerung. *Centre Européen d'Etudes de Population*, Circular Letter Nr. 4, str. 4—7, Haag 1974.

Verstädterung und Fruchtbarkeit der Bevölkerung. Centre Européen d'Etudes de Population, Circular Letter Nr. 4, str. 4—7, Haag 1974.
Přírodní prostředí a životní úroveň. Demografie 16, Praha 1974.
Regionální variace poměšitění obyvatelstva. Folia fac. sci. nat. univ. Purkynianae 14: 93—97, Brno 1974.

Výběr z recenzí a referátů z let 1971—1974

Tematický plán 22. mezinárodního geografického kongresu v Montrealu. Sborník ČSZ 76: 300—301, Praha 1971.
Využití mořského dna. Sborník ČSZ 76. 303—304, Praha 1971.
Ch. D. Harris: Cities of the Soviet Union. Sborník ČSSZ 76: 76—78, Praha 1971.
Prof. dr. Jiří Král osmdesátníkem. Sborník ČSSZ 78: 207—208, Praha 1973.
Hospodářský rozvoj Korejské lidově demokratické republiky. Sborník ČSSZ 79: 59—60, Praha 1974.
Prof. dr. V. Häufner, CSc. padesátníkem. Sborník ČSSZ 79: 293—295, Praha 1974.
Budoucnost živičných paliv. Sborník ČSSZ 79: 308—309, Praha 1974.

Univ. prof. RNDr. Jaromír Korčák, DrSc., nositel Řádu práce
* 12. 7. 1895